

KAS UŽKODUOTA JURBARKIŠKIŲ ŠNEKTOJE?

Antanas Gvildys

Pirmæusæ biški apie save. Esu Gvildzių Antanc. Nors mana gimima vieta yr Mažojoj Lietuvoj, ale nuo trejų metų tai givænau šiçæ, Jurbarka krašte. Givæt tai givænam vienkiemy. Tævai vietinei. Acimænu, kai mamyti skanius sūrius spauzdava, kat netikra zuiki i kochletus mækdava kæpt, gærai vaistus sergantiems kaimynams leizdava (tikra felçeriki tai buva tik uš aštuonių kilometrų). Tetuks buva girninkz. Mokėjæ rusiškai, vokiškai. Gražei raši, dauk skaiti. Turėjæ dauk knygu. Marots, kat jæm labai patika darbs, nes visi miškų kelæi i takučæi, Laukæsu augalų i Mantvilių miškuos perinçų paukščų pavadinimai jæm buva žinomi. Ugi kai buvau da vaiks, tai jis ma dauk pasakodava apie miškus, aprodavava i Švædpelkæs, i Velnæ darželi, i usodytus daigynus, i kapus, kur pakavoti kara metais žuvæ vokëçæi. Visi kaimynai buva žymæi vyresnæ amžæus, tai gaišyt (marudyt) jų nenorédavau. Dažnæu vienc buvau. Bet kai j mokykla eit pradėjau, tai ypaç žiema suseidavau su draugais (kamarotais), nuo Mituvos kalnų leizdavomæs, çuoždavom ant ledo, visokæs karuselæs sugalvodavom, kavone žaizdavom. O po kiek metų tai jau vasara j Vertimus a j Žindaçus pëkšti su draugais eidavom. Būdava prie Mitovas ant lankutes gægužinæs. Naje, šogdavom. Kartais tæ uš mærgučæs kokiæs drüçæi susiginçdavom. Ale tuoj kaškai visi susigæruodavom. Teip i gyvænam... O va daba noriu moksliskæu papasakot (moçuti ma sakytu – pabarbaliuot) apie mūsu šneкта... Kudé?

Todël, kad bendrinë lietuvių kalba, įvairios tarmës ir užsienio kalbos turi labai didelës įtakos šnektų sunykimui. O juk taip norisi išsaugoti savąj šnektą! Išties, nèra lengva užrašyti tarmiškai tai, kas pasakoma žodžiu. Ir man, rašançiam apie save, teko ne kartą suabejoti – o kaip užrašyti Jurbarko šneкта ištartą žodį, o ar jis tikrai gerai ištartas. Laikiausi labiau fonetinės rašybos, tai yra – raidėmis pavaizduoti šnektos garsus. Taip pat prireikë ir gana keistos raidës æ, apie kurią šiek tiek vëliau pakalbësime.

Taiçi, kas ta jurbarkiškių šneкта? Ar galima surasti jurbarkiškių šnektos kodą? Ar išgirdus Vilniuje, Kaune arba kitame Lietuvos krašte pasakymus „A Jonc y (yr)?“, „Mažu žinai, kelinta valanda važiuosim (važuosim) į parduotuve?“ „Atein tas pac vyrs, kur vakar buva“, arba „Ei, merguçes, palaukit“ galime pasveikinti sutiktą kraštietį ar kraštietę? Greičiausiai – taip, o ypaç išgirdus treçiąjį ir ketvirtąjį sakinį – abejoti tikrai nereikia. Ypaç gražus žodis – kreipinys „merguçes“ yra tikra Jurbarko savastis. Mūsų kalbininkas Antanas Balašaitis, visada, atvykęs į Jurbarko kraštą, visų pirma sveikinasi su merguçėmis, pabrëždamas, kad žodis „merguçë“ jam yra vienas iš gražiausių žodžių, kurį jis turi užsirašæs žodyno kortelėje šalia žodžių „mergelë“, „mergelikë“, „mergica“, „mergiotë“, „mergišçia“... O ir mokslininkë Elena Grinaveckienë, gal geriausiai išmaniusi apie mūsų tarmę, dažnai pasakydavo „Na, koks gražus man tas mūsų žodis „merguçë“.

Mokslininkai sutaria, kad jurbarkiškių (Jurbarko) šneкта pagal dabartinę lietuvių tarmių klasifikaciją priklauso vakarų aukštaičių kauniškių patarmës šiaurinei daliai.

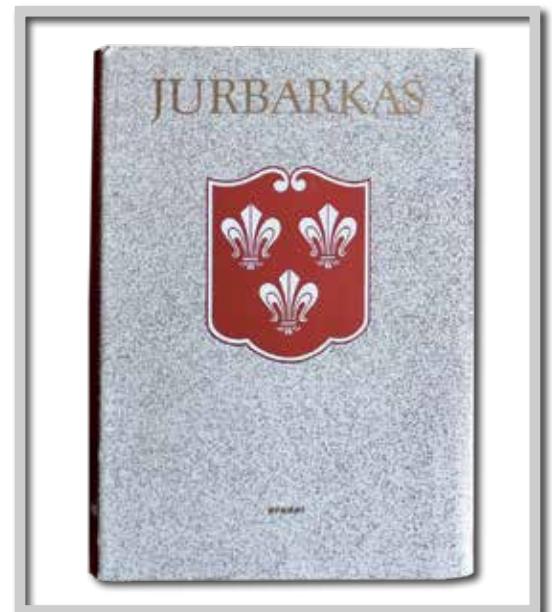
Iš Klišių kaimo kilusi jau minëta dialektologë Elena Grinaveckienë mūsų šnektą pirmuosiuose savo moksliniuose darbuose yra pavadinusi Mituvos upyno tarme, vëliau – Jurbarko šneкта. Kalbininkas Antanas Salys savo tarmių klasifikacijoje yra nurodæs, kad mes esame vakarų aukštaičiai veliuoniškiai.

Jurbarko šnektos vartotojų kaimynai vakaruose yra Klaipëdos krašto aukštaičiai, šiaurėje – pietų žemaičiai raseiniškiai, rytinëje dalyje – vakarų aukštaičiai šiauliškiai ir kauniškiai, o pietuose – taip pat vakarų aukštaičiai kauniškiai, kurių didžioji dalis kalba Šakių šneкта. Jurbarko šneкта yra pereinamoji šneкта tarp žemaičių dūnininkų (raseiniškių) ir vakarų aukštaičių kauniškių (veliuoniškių).

Antanas Gvildys

Jurbarkiškiečiai mėgsta:

- **neilginti kirčiuotųjų balsių, pavyzdžiui:** *brāškė* vietoj *brāškė*, *bėbras* vietoj *bėbras*, *Kėstas* vietoj *Kėstas*, *varvėklis* vietoj *varvėklis*;
- **trumpinti galūnes:** *àbžel* (àpželia), *antranī* (antramė), *gātvēm* (gātvėmis), *grāšč* (grāžtas), *Jons* arba *Jonc* (Jonas), *Juozap* (Juozapai), *káims* (káimas), *kitaī* (kitaip), *krėč* (krėčia), *miltuoc* (miltuotas), *muilinc* (muilinas), *nėš* (nėša), *pālic* (páltas), *stálčiuj* (stálčiuje), *vaīks* (vaīkas), *Výtc* (Výtas), *šampáns* arba *šampánc* (šampānas); **arba jas (o dažnai ir visą paskutinį skiemenį) neištarti:** *akỹ* (akyjė), *bėginė* (bėginėja), *bliáu* (bliáuja), *daržinė*, *daržinėj* (daržinėjė), *parduotūvė* (parduotūvėje), *pīevo*, *pīevoj* (pīevoje), *plō* (plója), *sviestuoc* (sviestuotas), *šiáu* (šiáudas), *šic* (šitas), *vāc* (vādas);
- **žodžių viduryje neištarti kai kurių raidžių (raidžių junginių), jas pridėti arba pakeisti:** *girninkija* (girininkija), *naīn* (nueina), *nāje* arba *nājo* (nuėjo (reikėtų nesumaišyti su žodžiu *najė*, kuris reiškia – taip), *nėšėmiau* (nesiėmiau), *neuškėliau* (neužkėliau), *nupỹt* (nupinti), *Petráitis* (Petráitis), *piragáči* (pyragáčiai), *sklidu* (slidu), *tāgi* (taigi), *Žindačaei* (Žindaičiai);
- **vienaskaitos galininke trumpai ištarti nosinę raidę:** *močute* (močiute), *medu* (medų), *širdi* (širdį), *vasara* (vāsarą), *vaika* (vaiką), *viska* (viską), *žiburi* (žiburį);
- **pakeisti žodyje balsius:** *alekra* (elektra), *atvedi* (atvedė), *elksnis* (alknis), *išmokina* (išmokino), *nuaik* (nueik);
- **beveik visada netarti priebalsio p po m:** *kams* (kampas), *nusitem* (nusitemps);
- **dvejaip sukirčiuoti kai kuriuos dviskiemenius daiktavardžius:** *brólei* arba *broleī* (bróliai), *brūkšmis* arba *brūkšmỹs* (brūkšnỹs), *grėblis* arba *grėblỹs*, *kuólai* arba *kuolāi*, *súolai* arba *suolāi*;
- **labai dažnai pavartoti maloninius (mažybinius) žodelius:** *gaīduks*, *Jonuks*, *Kaīliūniuks*, *meduks* (medelis), *raībiukė*, *šonkauliukai*, *šuniuks* (šunuks), *Valinčiuki* (Valinčiuki, Valinčiukė) vietoj Valinčiūtė;
- **išsaugoti dviskaitą (kuri Lietuvoje jau gana retai vartojama):** *mudu*, *mudvi*, *mudvieju*, *mudviem*, *tuodvi*, *tuodu*, *einava*, *eisiva*, *eituva*;
- **iš kitų kalbų atsiradusius žodžius tarti supaprastintai (kad būtų lengviau ištarti):** *aktaras* vietoj *hektaras*, *kors* vietoj *choras*, *kokletas* arba *kochletas* vietoj *kotletas*, *leguliatorius* vietoj *reguliatorius*, *parkelis* vietoj *parkeris*, *plygeris* (*plygelis*) vietoj *flygelis*.

Artimi jurbarkiškių gyvenimo ryšiai su vokiečiais, lenkais, rusais ir žydais taip pat turėjo didelės įtakos šnektai. Joje įsivertino slavizmai: *ale* (bet, tačiau), *bogočius* (turčius), *bystras* (greitas), *dabot* (saugoti, žiūrėti), *dūše* (siela), *grabė* (griovys, kanalas), *grabs* (karstas), *bulka* (banda, pyragas), *kavót* (slėpti, laidoti), *pieluot* (aštrinti), *prūdc* (kūdra, tvenkinys), *skleps* (rūslys, pūsrušis) ir kt. Kadangi Jurbarkas buvo pasienio su Prūsija miestas, tai jurbarkiškių šnektose yra žymiai daugiau negu kitose

Jurbarkė kasdien, ir ne vieną kartą, galima išgirsti: *da* (dar), *daba* (dabar), *i* (ir), *yr* (yra), *kat* (kad), *kaži* (kažin), *kudė* (kodėl), *mā* (man).

Tai tik keletas specifinių (išskirtinių) požymių, padedančių atskirti Jurbarko šnektą nuo kitų šnektų ar tarmių, o kartais ir bendrumus surasti.

Jurbarko šnektą domėjosi ir daug šios šnektos žodžių surinko rašytojas Antanas Giedraitis-Giedrius, literatūros tyrinėtojas Petras Mikutaitis, mūsų kalbininkai Elena Šopaitytė-Grinaveckienė ir Arnoldas Pirockinas, leksikologas Vincentas Drotvinas. Tą darbą tęsė buvusi ilgametė kalbos tvarkytoja Aldona Pauliukaitienė. Labai nuoširdžiai Jurbarko krašto žodžius renka

Lietuvos (išskyrus Mažosios Lietuvos) šnektose germanizmų, kuriuos ir dabar gana dažnai išgirstame: *biški* (truputį, šiek tiek), *dišlius* (vežimo rodiklis, gražulas), *duršlioks* (kiaurasamtis), *najė* (taip), *nein nutvert* (negalima (nesiseka) nutverti), *rinda* (edžia), *šniūras* (virvė, virvutė, kabelis, laidas), *špacieruoti* (vaikštinėti, pasivaikščioti), *šriubas* (sraigas, varžtas), *žiurstas* (prijuostė) ir kt. Dėl žodžių *šabas* ar *macai* kilmės niekas nesuabejos. Bet daugelis gal ir nustebns, kad į jurbarkiškių šnektą (kaip ir į lietuvių kalbą) žodžiai *nu*, *oi*, *va*, *štiš* „atėjo“ per žydus. Mūsų dažnai pasakomi žodžiai *kipišas* ir *šakar-makar* taip pat jų savastis. Tik reikšmė truputį kitokia (kipišas – krata, paieška, užpuolimas, o šakar-makar (šacher-macher) reiškia prekybinius veiksmus). Negalima pamiršti jau retėliau vartojamo, tačiau tikriausiai visiems žinomo hebrajietiškos kilmės žodžio *chaliava* („chalev“ – „pienas“) ir posakio *na chaliavu*, kurio tikroji reikšmė būtų tokia – „einu pasiimti nemokamo pieno“ (prieš daugelį metų pasaulyje buvo renkami pinigai ir perkamas pienas, kad jį nemokamai gautų žydų vaikai; o šiais laikais kai kuriuose Izraelio viešbučiuose ir parduotuvėse ir svečiai gali gauti chaliavos). O mes tą žodį *nahaliavai* pasakome tuomet, kai ką nors gauname už dyką, nemokamai. Bet Jurbarkė jau kai kam teko išgirsti ir tokią nuomonę – „nu jis i chaliava yr“ (suprask – kad tai žmogus, kuris vis prašinėja ko nors paskolinti ar nori ką nors paragauti).

ir (ar) apie juos kalba mokslininkai Antanas Balašaitis, Daiva Vaišnienė ir kiti.

1979 m. JAV išleistoje Antano Giedraičio-Giedriaus knygoje „Mūsų Jurbarkas“ yra specialus straipsnis apie mūsų šnektą. Beje, šioje knygoje priminta, kad „Jurbarkiškiams *jurbarkietis* yra težinomas iš knygų ar iš kitų tarmių. Ir tas skolintas *jurbarkietis* tariamas savaip: *jurbarkėtis*, taip pat ir *miestėtis*, *kaunėtis* ir kt.“ 1996 m. išleistoje knygoje „Jurbarkas. Istorijos puslapiai“ galima rasti išsamų Elenos Grinaveckienės straipsnį „Jurbarkiškių šnektą“.

Itin didelę dovaną jurbarkiškiams padovanojo iš kaimyninio Šakių krašto kilusi mokslininkė leksikografe Vilija Sakalauskienė, 2013 metais išleidusi knygą „Jurbarko apylinkių tekstai“ su kompaktine plokštele, kurioje įgarsinti visi knygoje esantys tekstai. Leidinyje pateikta nemažai informacijos apie šnektos skiriamąsias ypatybes, garsyną, kirčiavimą, gramatinę žodžių sandarą, sintaksę ir leksiką. O surašytuose pasakojimuose ir prisiminimuose ne tik išsaugoti šnektos faktai (ypatūmai), bet ir vietos gyventojų istorijos, tarpusavio santykiai, buitės, papročiai, tradicijos, šventės... Tekstai parengti po pokalbių su Greičių, Gudžiūnų, Mikutaičių I, Paulių, Raudonėnų, Stakių ir Vādžgirio kaimų gyventojais. Šioje knygoje užrašytas įdomus pokalbis ir su 1910 metais gimusia jurbarkiške Petronėle Banaityte-Grei-

čiuviene. Ji mūsų šnekta gražiai papasakojo apie žmones, gyvenusius seniau ir dabar: „Tai matot, kokie buvo givaenimai. Vienu žodžiu žmonis buvo taikūs, nepavydūs. Jėigu vienc nespėjė ką norints padaryt, tai tuojaus nubėga padėt. Nagi dabar. A bėks? Dabar valkatų tų visokiu yr. Nagi a jis ateis tau, a jis tau malkas sukirs. O če jau jis mata – tu nespėji, jau jis sava pasidare, jau jis tekinc bėg padėt tau. Žmonis buvo toki nuoširdūs kažikai...“ Šis tekstas yra užrašytas suprantamiau, nes originalų (knygoje užrašytą) variantą skaityti nėra lengva ir lietuvių kalbos specialistui, kadangi prie žodžių daug tarimą pažyminčių specialiųjų ženklų. Nepaisant to teksto sudėtingo pateikimo, visgi labai įdomu skaityti, kaip ir kitų šnektų rašytinius šaltinius. Ir palyginti vieną su kita kelias šnektas. Na, pavyzdžiui, paimi į rankas jaunimo pamėgtą rašytojo Rimanto Kmitos šiaurietiška šnekta parašytą romaną „Pietinia kronikas“ (liet. – „Pietinio kronikos“) ir su malonumu skaitai – „Iš pradžių plakatus nutarėm prastūminiet' visiems pažįstamiems. Pažiesme, kokia reakcija, kiek kas nuor' mokiet', išvis ką saka. Kainą užlenkėm, bet nieks per daug nesimuista. Nieks tokių plakatų ne tik ka netur', bet i matęs niera. O tu primesk: įaini į kambarį, o ten per pusę sienas Vandams. Visai kits lygis, negu ka prismaigstyta visur sąsavinia lapa diduma plakačiu-kų... Pusbratans, su katruo štangą stumdėm, pajėme an sykia kelis.“ O ypač negali atsitraukti nuo Viktorijos Daujotytės labai nuoširdžių ir itin asmeniškų išgyvenimų, sudėtų į knygą „Tatā pariejau. Tai parėjau“ ir parašytų gimtąją žemaičių varniškių tarme – „Na tik vīta, dā ī tuos vītas daiktā: / akmū, šolinė, taks, keloks, aulis, / vartā, šunīs būda, prūds, šaki, dalgis – – / ka vīta tavie ēšlėkto, reik vėskūn nuors / mintėmis sosirasti, apeiti, pašnekėnti, / ēšgersti, kas kon saka [...]“ Gerai, kad šalia tų Viktorijos Daujotytės (Daujotės) prigimtinės tarmės žodžių yra ir bendrine lietuvių kalba parašyti tekstai, kuriuose rasime, kad *na* tai *ne*, *vīta* tai *vieta*, *keloks* – *keliukas*, *aulis* – *avilys*, *ēšgersti* – *išgirsti*. Taigi, kai kam šalimais esančio vertimo tikrai prireiks! O tada jau pradėdi eiliuoti sielą paliečiantį ir prisiminimus sukeltantį kupiškėnų patarmės atstovės Reginos Baltrūnienės eilėrašį „Tik mudviejų“: „Kadais toj mudviejų stotalaj / Svaigau nuo tavo žodžių gūsio. / Unt uosinių lintų tiltalio / Laikei tvirtai, jutau – negriūsiu. / Prė mono tėviškės upėlis / Vėl išsiliejis iš kruntų. / Lig šiol ti supasi tiltalis, / Tik neba tas – naujų lintų. / Jau žodžiai neba tėp svaigina, / Vis tiek sakau: „Laikyk tvirtai!“

Džiugu, kad šiais laikais tarmės ir šnektos tikrai atgimsta ne tik kalbant, bet ir tekstuose. Žinoma, rašyti savo gimtąją šnekta nėra lengva, skaityti – taip pat sunkoka... O taip norėtūsi turėti išsamų jurbarkiškių šnektos vadovėlį. Na, pavyzdžiui, mokėti tvarkingai užrašyti tą specifinį, Jurbarko kraštui būdingą, mūsų tariamą garsą – „susiliejusį dvibalsį“ – ae (*maergučae*, *kokae* (kokia), *gyvaenims*...). Gal ir tiktų jį rašyti daniška ar islandiška raide æ, kurią pavartoju pasakojime apie save, arba tokiu pat specifiniu rašmeniu, kuris dažnai randamas minėtoje Vilijos Sakalauskienės knygoje, kai reikėjo užrašyti „atvirą priešakinį žemutinį balsį, vartojamą prieš kietąjį priebalsį, kartais ir žodžio gale“, o kartais ir po praleistos raidės i (sækmadienæis, tokæ, dažnæu). Tikėtina, kad kitų Lietuvos kraštų žmonės ir didmiesčių gyventojai, išgirdę tokio „dvibalsio“ pavartojimą ir neįsiklausę į jį, būtent mus dažnai priskiria prie suvalkiečių, nors šie visai kitaip ištaria tokius žodžius (dažniausiai labiau

išgirsime ryškesnę ir raidės skambėjimą).

Reikėtų mums ir jurbarkiškių šnektos žodyno. Ir būtų be galo puiku, kad atsirastų kas nors, kuris imtų ir parašytų mūsų šnekta kokį mokslinį ar grožinį kūrinių – taip įamžintų jurbarkiškių tapatybę.

Jurbarko šnektos žodžiai žmonėms, kilusiems iš Jurbarko, yra mieli, brangūs ir gražūs. Deja, kai kurie jau rečiau vartojami, tampa nereikalingi, primirštami... Ar juos atsimename, ar dar suprantame jų prasmę? Štai žiupsnelis net tik iš mūsų vartosenos beišnykstančių, bet ir taip pat vis dar vartojamų Jurbarko šnektos žodžių bei posakių, kuriais mūsų proseneliai ir seneliai išsaugojo (užkodavo) mūsų savastį: anumsyk – anąsyk, atsėti – viską pasėti, balvons – nedoras žmogus, boba (bobiki) – žmona, moteriškė (nėra neigiamos prasmės), bulvinė (bulvini) – patalpa, kurioje laikomos bulvės, capuks (capukas) – atsikišimas (mygtukas, volė), čirškals – verksnys, garsiai ir greitai kalbantis, daiktas (daikts, daikc) – niekis („tokae čae daikta“), dabotis – saugotis, dešimtinis – dešimtą valandą atvažiuojantis (išvažiuojantis) autobusas, drūčaei – smarkiai (labai, nepaprastai, sandariai...), drumnas – drungnas, dūliai (dūlaei) – miglos, futbuls – futbolas, gysloc – gyslotas, grabė (grabi) – griovys, knats (knac) – dagtis, kripės – kopėčios, „Kvailių kvailiau jau nepasakysi“, lakalinė (lakalini, lakalniks) – indas šunį (katę) girdyti (maitinti), „lenkyt eit“ – lenktyniauti, „lipt vienai ant kitos kaip traepais“ – apkalbinėti, maergučia (miargučia, mergučia, mergučė, mergučė) – mergaitė (mergina, moteris), marót – man rodos (rodosi, atrodo), najė – taip, padėjims – podėlis, „panagės (panages) patekėja“ – nuo šalčio ėmė skaudėti pirštų galus, pasiruzgyti – pasijudinti, plencai – daigai, pienutės (pienutes) – ūmėdės, sulčius (sulčius, sulčiuvienė) – pavydintis žmogus, strujus (strujuks) – senelis (tėvo ar motinos tėvas), šaršalas (šaršals) – triukšmas, sujudimas, tūlē – storai aprengtas, vaiks – sūnus („turiu vaika i dvi maergučaes“), žmona – moteris...

Kraštietis kalbininkas Antanas Balašaitis vieno susitikimo su jurbarkiškiškiais metu yra pasakęs, kad gražūs žodžiai „turi būti ne tik tvarkingai surašyti

į žodynus, bet ir skambėti mūsų lūpose, puošti mūsų gyvenimą“. Išties, šnekta ir yra mūsų gyvenimo dalis, savastis bei tapatybė. Šnektos žodžiuose surandame savo kalbėjimo manierą, gyvenimo būdą ir žmonių santykius, buvusius ryšius su mūsų kaimynais: vokiečiais, rusais, lenkais, žydais... Ir per visa tai mes visada surandame savąjį – jurbarkiškiškio – kodą.

